

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Процес творчої діяльності залежить від вікових особливостей дітей. Результати сучасних досліджень свідчать, що сензитивним для розвитку творчих здібностей є старший дошкільний вік. На п'ятому-шостому році життя розширюються фізичні й психічні можливості дітей, удосконалюються їх основні нервові процеси. Інтерес спонукає старших дошкільників поглиблювати свої знання, розвивати вміння, збуджує активність та сприяє формуванню самостійності. Активно розвиваються емоційна та волюва сфери дітей формуються комунікативні вміння й навички.

Спонукальним механізмом розвитку кожної дитини є її пізнавальна активність, завдяки якій реалізується здатність засвоювати нову інформацію. Своєю чергою, творча активність спонукає дитину використовувати отриману інформацію під час різних видів діяльності у відповідний спосіб. При цьому дитина задіює такі важливі мисленнєві процеси, як: аналізування, порівняння та узагальнення уже певним чином розвинені у старшому дошкільному віці. Розвивається гнучкість і оригінальність мислення дітей та інтуїція. Найбільше творчі здібності виявляються в ігровій, образотворчій і пошуково-перетворювальній діяльності, які потребують певних волювих зусиль і комунікативних навичок, а здійснені особисті «відкриття» супроводжуються позитивними емоціями, що є мотивом для подальшого творчого пошуку.

Структурні компоненти творчих здібностей старших дошкільників

Творчі здібності розглядають як інтегральне психологічне утворення, комплекс когнітивного, емоційно-волювого та кому-нікативного компонентів. Цілісність такого поєднання ґрунтується на взаємозв'язку, взаємодії і взаємозалежності цих трьох ком-понентів.

Когнітивний. Діти старшого дошкільного віку активно засвоюють соціальний досвід, оволодівають новими знаннями, уміннями та навичками. У повсякденному житті, під час спілкування з дорослими чи спеціально організованого навчання, а особливо у процесі ігрової діяльності, дитячі уявлення про предмети та явища навколишнього світу збагачуються, набувають нових ознак і якісно змінюються. Поступово вдосконалюється вміння дітей гнучко та творчо застосовувати свої знання відповідно до реальних умов і обставин. Знання старших дошкільників набувають форми

динамічних узагальнених уявлень, які змінюються залежно від ситуації. Саме вони і складають когнітивний компонент структури творчих здібностей.

Емоційно-вольовий. Не менш важливим є емоційно-вольовий компонент. Роль емоцій набуває особливого значення, зокрема в ігровій діяльності, оскільки у процесі пізнання дітьми картини світу активно задіяні не лише мисленнєві процеси, а й почуття та емоції.

Для контактування з іншими людьми дошкільникам необхідно розпізнавати їхній емоційний стан та настрій, виражати свої емоції так, щоб вони були зрозумілими й викликали очікувану реакцію, тобто знаходити спільну емоційну мову.

Позитивні емоції дітей старшого дошкільного віку здебільшого виникають саме в процесі ігрової діяльності. Під впливом позитивних емоцій діти захоплюються грою, варіюють сюжети, змінюють ролі, що сприяє формуванню їхніх творчих здібностей.

Невід'ємним компонентом психологічного портрета дітей старшого дошкільного віку є певний рівень розвитку їхньої вольової сфери. Старші дошкільники вже можуть свідомо керуватися правилами й нормами, у межах яких починають формуватися такі вольові якості, як: наполегливість, ініціативність, регуляція поведінки, мобілізація зусиль для творчого розв'язання завдань.

Отже, цей компонент забезпечує емоційно-вольову регуляцію творчого пошуку та вияв творчої активності під час ігрової діяльності.

Комунікативний. Для комунікативного компонента творчих здібностей актуальною є діалогічна взаємодія в соціумі, де відбувається творчий розвиток дитини. Спілкування у формі діалогу дає змогу пізнати сутність предмета чи явища завдяки зіставленню особистісних позицій суб'єктів комунікації у процесі міжособистісної взаємодії. Емпатійність у цьому процесі зумовлює співпереживання, адекватне розуміння думок і настроїв партнера, здатність колективно приймати рішення під час спільної діяльності, уникати конфліктних ситуацій. Усі ці чинники забезпечують позитивну мотивацію виховання та психологічний комфорт під час колективної творчості.

Критеріальний підхід до діагностування творчих здібностей

Спостереження за дітьми старшого дошкільного віку під час різних видів діяльності свідчать, що дошкільники не завжди можуть застосовувати знання, уміння та навички в нових умовах. Діти, як правило, інтуїтивно використовують свої логічні уявлення під час розв'язання завдань, копіюють дії однолітків. Часто виникає конфліктна ситуація — дошкільники відмовляються знання завдання через невпевненість, не погоджувати контакт з іншими. При цьому відчуває себе розгубленою, боїться запропонувати бачення розв'язання того чи того завдання. Для того щоб уникнути виникнення та цій та допомагати дітям упевнено, самостійно розв'язувати завдання, вихователь має орієнтуватися на індивідуальні особливості та здібності дитини.

Визначити рівень розвитку творчих дітей старшого дошкільного віку дає змогу критеріальний підхід до їх діагностування. Зважаючи на специфіку ігрової діяльності, яка залишається провідним видом діяльності старших дошкільників, та вікові особливості дітей зазначеної вікової категорії, були критерії оцінювання рівня розвитку здібностей відповідно до їх компонентної структури.

Ми виокремили високий, середній та низький рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Високому рівню відповідають оцінки 7-9 балів, середньому — 4-6 балів і низькому 1-3 бали.

Діагностування слід здійснювати на початку та наприкінці навчального року або за потреби для вивчення ефективності впроваджених методик розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку з метою планування подальшої роботи в цьому напрямі.

Для дослідження рівня сформованості творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку відповідно до запропонованої теоретичної моделі їх структури ми пропонуємо використовувати теорію діагностичних завдань, адаптованих до можливостей цієї вікової категорії (автори: Леонід Венгер, Еліс Пол Торренс (Ellis Paul Torrance), Віра Котирло, Світлана Кулачківська, Зінаїда Мануйленко). Діагностична методика містить три блоки завдань (див. Додаток 1).

Після розв'язання дитиною кожного блоку завдань практичний психолог оцінює діяльність дитини згідно з визначеними критеріями оцінювання завдань блоку і вносить оцінки до діагностичної картки розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного. До однієї таблиці можна вносити результати декількох обстежень (початкового, проміжного,

підсумкового), записуючи їх у вигляді дробу. Окремо заповнюють зведені дані оцінювання рівня розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного.

Наостанок варто зазначити, що діагностування рівня розвитку творчих здібностей дітей є першочерговим завданням педагогів у системі роботи з обдарованими дітьми. Адже його результати дають змогу чітко визначити творчий потенціал особистості кожної дитини, окреслити програму індивідуальної роботи щодо реалізації й розвитку її природних здібностей і талантів у різних видах діяльності.

Додаток 1

Діагностичні завдання для оцінювання рівня розвитку творчих здібностей старших дошкільників

Блок перший

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ

МЕТА:

- оцінити –
 - здатність опановувати нові знання, уміння та навички;
 - уміння застосовувати отримані знання, навички в різних ситуаціях;
 - уміння продукувати оригінальні ідеї та рішення.

Завдання 1

Інструкція:

вигадати казку під назвою «Неслухняні діти». Героями можуть бути різні персонажі: птахи, тварини, люди. Зміст казки обов'язково має відповідати назві.

Завдання 2

Матеріали:

- картки, на яких зображені фігури різних форм;
- папір;

- кольорові олівці.

Інструкція:

домалювати фігуру на картці так, щоб утворився малюнок.

Завдання 3

Матеріали:

- повітряна кулька для кожної дитини.

Інструкція:

граючись із кулькою, відповісти на запитання:

- Чому кулька така легка?
- Чому здута кулька менша від надутої?
- Чи можна кульками прикрашати ялинку?
- Що буде з кулькою під час контакту з гострим предметом?

Критерії оцінювання рівня розвитку когнітивного компонента творчих здібностей дитини

Високий рівень (7-9 балів):

- має сформовану систему знань, умінь та навичок пізнавальної діяльності;
- творчо використовує набутий когнітивний досвід у різних умовах, під час розв'язання різнобічних творчих завдань;
- правильно добирає способи й засоби розв'язання творчих завдань.

Середній рівень (4-6 балів):

- ситуативно засвоює нові знання, уміння та навички, мисленнєві операції (порівняння, зіставлення) виконує фрагментарно;
- розв'язує завдання за інструкцією з конкретизацією кожного кроку чи фрагмента завдання;
- творчо розв'язує завдання лише за умови попередньої роботи.

Низький рівень (1—3 бали):

- виявляє низьку активність до опанування нових знань, умінь та навичок;
- пристосовується до вподобань та смаків інших дітей, інтуїтивно використовує логічні уявлення під час розв'язання діагностичних завдань;
- не бачить варіантів, способів і засобів розв'язання діагностичних творчих завдань.

Блок другий

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИЙ КОМПОНЕНТ

МЕТА:

- оцінити
 - уміння знаходити способи подолання труднощів;
 - здатність регулювати емоційно-вольову сферу діяльності та поведінки;
 - здатність мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети.

Завдання 1

Матеріали:

- схема будинку;
- 15 карток із цупкого паперу (розміром 8x11 см);
- іграшка-гномик із «Кіндер-сюрпризу».

Інструкція:

збудувати з карток чарівний будинок для маленького гномика. За необхідності дорослий може показати технологію будівництва. Якщо дитина протягом 25 хв. не спроможна розв'язати завдання, дорослий зупиняє її.

Завдання 2

Матеріали:

для кожної дитини –

- набір кольорових олівців чи фарб;
- пензель;

- папір для малювання.

Інструкція:

намалювати будь-який сюжет, попередньо розповівши його зміст дорослому. Малювати потрібно лише те, про що йшла мова в сюжеті.

Завдання 3

Інструкція:

прослухати розповідь і відповісти на запитання.

Розповідь: у таксі сів чоловік з фотоапаратом. Він сказав водієві, куди йому треба їхати, і вони швидко прибули на місце. Пасажир заплатив таксисту, вийшов з машини й попрямував до будинку. Водій подивився на те місце, де сидів пасажир, і побачив на сидінні фотоапарат. Він зупинив машину, взяв забуту пасажиром річ і пішов до під'їзду, куди увійшов власник фотоапарата. Водій не знав, у якій квартирі живе неуважний пасажир, тому почав дзвонити в усі квартири одна за одною. Зрештою, на другому поверсі двері однієї з квартир відчинив власник фотоапарата. Таксист, посміхаючись, простягнув йому загублену річ. Чоловік подякував водієві.

Запитання:

- Чи правильно зробив водій?
- Як ще він міг вчинити?
- Чому він вирішив неодмінно знайти власника фотоапарата?
- Як ще водій міг знайти власника фотоапарата?

Критерії оцінювання рівня розвитку емоційно-вольового компонента творчих здібностей дитини

Високий рівень (7-9 балів):

- контролює свої емоції, виявляє позитивний настрій, оптимізм під час міжособистісної взаємодії у процесі розроблення спільного плану дій;
- толерантно ставиться до думок, тверджень та дій інших дітей, підпорядковує свої бажання колективним правилам;

- спрямовує свої творчі зусилля на досягнення мети, отримує задоволення від участі в колективній діяльності.

Середній рівень (4-6 балів):

- частково контролює свої емоції, ситуативно проявляє оптимізм, не завжди позитивно емоційно налаштована на колективну діяльність;
- взверхньо ставиться до дій та думок інших дітей, ситуативно розв'язує колективні завдання;
- частково мобілізує творчі зусилля досягнення мети, участь у спільній діяльності не приносить достатньо задоволення через нестійку емоційно регуляцію поведінки.

Низький рівень (1—3 бали):

- не контролює свої емоції, виявляє негатив під час розроблення спільного плану дій, має недостатньо вольових зусиль для подолання труднощів, що виникають у процесі спільної діяльності;
- ігнорує колективні правила, думки та твердження інших дітей;
- не докладає зусиль для досягнення мети, характерна слабкість вияву емоцій у результаті спільної діяльності.

Блок третій

КОМУНІКАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ

МЕТА:

- оцінити –
 - здатність до міжособистісної комунікації;
 - уміння долучатися до прийнятого колективного рішення;
 - уміння толерантно розв'язувати конфліктні ситуації.

Завдання 1

Інструкція:

трьом-чотирьом дітям розповідають ситуацію «Мандрівник потрапив на чарівний острів, де живуть плакси. Він намагається втішити то одного то

другого, але всі діти-плакси відштовхують його) і продовжують плакати». Прослухавши ситуацію діти відповідають на запитання:

- Що було далі?
- Як заспокоїти всіх плакс ?

Завдання 2

Матеріали:

для кожної трійки дітей –

- ватман;
- набір фарб або олівців.

Інструкція:

діти сидять по троє за столами. їм необхідно, відправити лист про нашу планету жителям галактики. Оскільки мова, якою спілкуються інопланетяни, дітям невідома, листа потрібно малювати. Діти мають розподілити обов'язки між собою: хтось малює людей, хтось місце де вони мешкають, хтось рослини, тварини, транспорт тощо.

Завдання 3

Матеріали:

- ватман, на якому зображено будинок;
- набір фарб або олівців.

Інструкція:

участь беруть 8—10 дітей. Вони мають домалювати на ватмані, що вже містить зображення будинку, сюжет на вільну тему, плануючи та узгоджуючи свої дії у межах групи.

Критерії оцінювання рівня розвитку комунікативного компонента творчих здібностей дитини

Високий рівень (7-9 балів):

- активний учасник творчого процесу, виявляє взаємодопомогу та взаєморозуміння, продуктивно співпрацює під час колективного розв'язання завдання;
- зорієнтована на спілкування і взаємодію з дітьми та педагогами;
- толерантна під час розв'язання конфліктних ситуацій, намагається не створювати їх.

Середній рівень (4-6 балів):

- в окремих випадках виявляє активність під час обговорення, не завжди готова до співтворчості;
- ситуативно готова взаємодіяти з членами колективу, не бере участі в колективному прийнятті рішень;
- іноді ініціює конфліктні ситуації, незважаючи на думки та рішення інших дітей.

Низький рівень (1-3 бали):

- не схильна до міжособистісного спілкування, тримає дистанцію під час міжособистісної взаємодії;
- невпевнена, не вміє встановлювати контакт у колективі, часто відмовляється від участі в колективній діяльності;
- створює конфліктні ситуації, заважає активним учасникам у процесі діяльності.